

DERSLER BAŞLADI, TÜRKÇE ÖĞRETİMİNE KATKI

Hamza ZÜLFİKAR

Dil yazıları; hitap ettiği kesime göre söz varlığı, terimleri, anlatımı bakımından farklılık gösterir. Kimi yazılar bilimsel niteliklidir; dipnotlar verilir, kaynak gösterilir. Birtakım kısaltmalar kullanılır. Bu tür bilimsel yazıların yanında bir de dille ilgili eğitici, öğretici yazılar var. Bunların örneklerine eskisi kadar çok rastlayamıyoruz. Bilimsel verilerin ışığında dilin bazı incelikleri, dildeki bozulmalar veya dildeki gelişmeler işlenir; toplumda yaygın olarak yapılan dil hataları üzerinde durulur; Türkçe karşılıklar önerilirdi. Dil yazılarının bir bölümü de Türkçenin eğitimi ve öğretimi, ders kitaplarıyla ilgiliydi. Gönül arzu ediyor ki okullardaki Türk dili eğitimini ve öğretimini konu alan yazılar şimdi de çıksın, tartışmalar yapılsın.

Eğitim ve öğretimle ilgili gazete sayfalarındaki yazılar, genellikle alınan önlemleri, yetkililerin siyasi açıklamalarını konu olarak alıyor. Kültür dergileri, gazetelerin kültür sayfaları veya eklerinde dil yazıları yok. Eğitim öğretim çağında olanların kendi düzeylerine uygun başvuracağı kültür, dil ve edebiyat konularını içine alan yayınlar artık çıkmıyor. Ağırlık test kitaplarına verilmiş. Bu durumda, dil ve edebiyatla ilgili bilgilere ders kitaplarını okuyarak veya öğretmenleri dinleyerek ulaşıyor.

Katetmek, menetmek, defetmek gibi fiillerin neden bitişik yazıldığının sebebi; biçimce aynı olan olumsuzluk eki *-ma (-me)* ile fiilden ad yapan *-ma (-me)* ekinin birbirinden ayrılan yanlarını, bağlaç olan *ki* ile ilgi bildiren *ki* ekinin farkını öğrenciler ilk ve ortaokul sıralarında öğrenir. Zamanla bunlar unutulup gider. Eğitim basamaklarında, *aktivite, parametre, orijinal, organizasyon, mesaj* gibi yabancı kelimelere, bunların Türkçelerinin ne olduğuna sıra gelmez. Programlar; *aktivite - etkinlik, parametre - değişken, orijinal - öz-*

gün, organizasyon - düzenleme, mesaj - ileti gibi yabancı kelimelerin karşılıklarını işlemeye kapalıdır.

Beklediğimiz ise Türkçedeki yabancılaşmanın basında, okulda konu edilmesidir. Ancak gündemde olan ve daha çok ihtiyaç duyulan yabancı dil öğrenimi, yabancı dille eğitimidir. Ülkemizde öncelik Türkçe öğreniminde değil yabancı dil öğretimindedir. İkisini bir arada yürütmek veya Türkçeyi daha çok öne çıkarıp öğrenci yetiştirmek fikri gündemde değil. Koşullar giderek yabancı dile öncelik veriyor. Türkçeyi ses ve yapı kurallarına göre yerinde kullanmak, yazmak bir meziyet sayılmıyor.

Gözüm, akıcı bir üslupla konuşan kimseleri arar. Toplu hâlde bulunduğum ortamlarda böyle birine rastlayıp konuşulanları dinlemek isterim. Bu düşüncelerle rastladığım bir bayanın mükemmel Türkçesi karşısında kendisini kutladım ve kelimeleri seçişindeki ustalığı, dili ses ve yapı özellikleri bakımından ne kadar kurallı ve özgün kullandığını söyledim. Bayan, bunu bir iltifat olarak kabul etti. Oysa ben başka bir düşünce içinde giderek örnekleri azalan bu insanları arar olmuştum.

İçinde bulunduğumuz ortama bakıp Türkçenin geleceği hakkında olumlu bir kanaatte bulunamıyorum. *Networkümüz daha da güçlenmeye devam ediyor* (Hürriyet, 20.03.2018, 19. s.). Yazımı yabancı *network* kelimesine getirilen *-ümüz* eki, kelimenin okunuşuna göre ince ünlülerden oluşuyor. Bunun başka örnekleri de var. Bu, şu anlama geliyor: Yabancı kelimeyi özgün yazımıyla kullanacaksın, yazımına dokunmayacaksın, kelimenin okunuşu bileceksin, getireceğin eki okunuşa uygun olarak ekleyeceksin. Bu tür dolaylı yönlendirmeler insanları başka noktalara çekiyor, hatta böyle şeyleri öğrenmeye mecbur ediyor.

Gazetelerin günlük sayfalarından seçtiğim *transfer*, *subvanse*, *motivasyon*, *revize*, *sektör*, *lansman*, *minimize*, *maksimize*, *statüko*, *manüple*, *navigasyon*, *konstrasyon* gibi yüzlerce kelimenin yabancılığı artık dikkat çekmiyor. Kişi, bunları öğrenmek ihtiyacını duyuyor, böylece ister istemez yabancı kelimelere öncelik veriyor ve bir süre onlarla konuşmaya, yazmaya başlıyor. Verilen örneklerin bazıları da özgün yazımıyla dile giriyor.

Bu ara *identification* kelimesi gündeme geldi. Tanıyıp kimliğini belirleme işlemi. Elinden, gözünden kişinin kim olduğu tanınmak, isteniyor. Örnek olarak Türk Dil Kurumunun girişine konmuş bir alete eğiliyorsunuz, daha önce bu alete kaydolmuşsanız yüzünüz ekrana yansıyor, alet sizi tanıyor, giriş kolu açılıp içeriye girebiliyorsunuz. Bu işlem bir başka kurumda kart

aracılığıyla da yapılıyor. Kartlar özellikle otomobille park alanına girmekte kullanılıyor. Bütün bunları Türkçe olarak birer kelimeyle ifade edemiyoruz. Üniversite alanına girerken aracımızın ön camına *stiker* yapıştırıyoruz. *Sticker* yazıp *stikir*, *stikirimiz* okuyoruz. Türk Dil Kurumunda benim de içinde bulunduğum kurul, *prospektüs* için *tanıtmalık* karşılığını önermişti. Yapısı kurallı bu öneri ilgi görmedi veya yeterince tanıtılmadı.

Bütün bu tür “akıllı” uygulamalar dolayısıyla söz varlığımız İngilizce kelimelerle doldu. Şimdi Türkiye’de yerli malı kullanma fikri geliyor. Acaba bu yerli mallar arasına Batı kökenli kelimelere bulunmuş şu Türkçe karşılıklar girer mi? Bu yolda bir girişim olur mu; bu konu dile getirilir mi? *Aktivite - etkinlik*, *parametre - değişken*, *hidrofor - subasar*, *fizibilite - yapılabilirlik*, *orijinal - özgün*, *antrenör - çalıştırıcı*, *organizasyon - düzenleme*, *sömestir tatili - yarı yıl tatili*, *anemi - kansızlık*, *mesaj - ileti* vb.

Yazılı veya sözlü yayınlarda Batı kökenli yabancı bir kelime geçti mi ne olduğu merak edilmiyor, anlamı, kullanılacağı yer öğrenilmiyor. Bundan dolayı o tür kelimeler dilde değişik anlamlarda kullanılıyor. *Endeks* mi *indeks* mi, *master* mi *mastır* mı, *entegrasyon* mu *integrasyon* mu, *entegre* mi *integre* mi, aralarında fark mı var? Dilde *taklit* biçiminde bir kelime var, bunun yerine neden *imitasyon* kullanalım. Bunlarla kafamızı meşgul etmek istemiyoruz. *Film vizyona girdi* yerine *film gösterime girdi* demeyi insanlar basit buluyor.

Türkçe hızlıca yabancılaşıyor, Türkçe sözleri seçip kullanma bilinci zayıfladı. Bu olumsuzluğu saklayamayız.

Yıllar önce İstanbul Üniversitesinin tanınmış öğretim üyelerinden rahmetli Prof. Dr. Saadettin Buluç, Bağdat Üniversitesinde Türk dili dersleri vermekle görevlendirilmiş. Bu üniversiteye gene İstanbul Üniversitesinden başka öğretim üyeleri de görevli olarak gitmişti. Irak’taki siyasi karışıklıklardan önce Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya fakültesinden de bazı öğretim üyeleri aynı amaçla Bağdat’a gitti. Prof. Dr. Mustafa Kafalı bunlardan biriydi.

Bağdat üniversitesinde Saadettin Bey’e ders sırasında bir Arap öğrenci şöyle bir soru sormuş:

Hocam siz bize Türkçe öğretiyorsunuz ama kullandığınız sözlerin çoğu Arapça.

Saadettin Bey, Türkçede yabancı Türkçe kelimeler söz konusu olduğunda bu hatırasını bize anlatmış, Türkçenin ne derece yabancılaştığına dikkat çekmişti. O yıllar artısı ve eksisiyle geride kaldı. Bir zamanlar Doğu kökenli

kelimelerin boyunduruğundan kurtulmaya çalışan dilci, edebiyatçı hocalarımız, sanatçılarımız, yazarlarımız şimdi aynı duyarlılığı Batı kökenli kelimeler karşısında göstermiyor.

Düşünüyorum da şimdi Türk üniversitelerinde bir öğrenci kalkıp da öğretim üyesine hocam *yasa dışı* varken neden *illegal* kullanıyorsunuz diye bir soru sorar mı? Türkçeye ilgi gösterir mi? Sanmıyorum. Doğu veya Batı kökenli yabancı terimleri kullanan hoca, onların ne anlama geldiği, kullandığı terimlerin yapısı, Türkçe karşılığının ne olduğu üzerinde pek durmaz.

Durum böyle olunca Türkçe ikinci plana düşüyor *restoran* değil *restaurant* söyleyişi yaygınlaşıyor. *Koleksiyon* yazılmış ama iki *l* ile *kolleksiyon* okuyor.

TRT’de sabahleyin gazetelerin başlıklarını okuyan, tanıtan görevli *manşet*, *şürmanşet* kelimelerini kullanıyor. Demek ki *başlık*, *üst başlık* sözleri yayılmamış. Lisede Fransızca öğrenirken *sür* (*sur*) üstünde, *su* (*sous*) altında, *dövvan* (*devant*), önünde *deriyer* (*derrière*) arkasında diye ezberlemiştım. Bunlardan *sür* (*sur*) *sürrealizm* gibi birçok kelimedede dile girdi. *Su* da bundan geri kalmadı. Müdür masanın üzerinde içine evrak konan el altındaki deriden yapılmış gereç Fransızca *sümen* adıyla dilde yerini almış. *Sü* (*sous*), *men* (*main*) ne demek yapıları nasıldır, bununla ilgilenilmez. *Men* burada “el”, *sü* ise *alt* demektir. *Sü* (*alt*) sözünü dikkate almadan bir de *sümen* altı etmek birleşik kelime yapısında deyimini türetmişiz.

Yemek listelerinde geçen adlardan *kuru fasulye*, *taze fasulye* kelimelerinin yazımı dikkatimi çekmişti, tereddüde kapıldım. *Fasulya* biçiminde de yazarlar var. *Fasulye* mi *fasulya* mı, *fasulye* mi? Türkçe Sözlük, Rumca kökenli *fasulye* yazımını kabul etmiş. İnsan, karşılaştığı farklı yazımları görünce doğru bildiği bir sözde yanılabilir. Yabancı kökenli yemek, yiyecek adlarından bir de *piyaz*’dır. O da kökü *peyaz* (*soğan*) kelimesine dayanan Farsça kökenlidir.

Ege bölgesinde şehirler arasında örnek olarak Uşak, Afyonkarahisar arasında yol üzerinde *odun köfte* levhaları var. Bu, “odun ateşinde pişirilen köfte”, demektir. Odun ateşinde köfte sözünü kendince kısaltılmış. *Dana kıyması* demeyip adam bunu *dana kıyma* biçimine sokmuş. *Erkek gömleği*, *kadın çorabı*, *çocuk ayakkabısı* olması gerekirken *erkek*, *kadın*, *çocuk* cinsiyet bildiren sözler *gömlek*, *çorap*, *ayakkabı* kelimelerine sıfatı olmuş. *Erkek gömlek*, *kadın çorap*, *çocuk ayakkabı*. Türkçenin aleyhinde gelişmelerle karşılaşılıyor. Sıfat tamlamasıyla ad tamlaması Türkçenin temel taşları olduğu

temel düşüncesinden hareket ederek okullarda Türkçenin yapısı gereği gibi, ciddiyetle okutulup öğretilirse bu tür bozuk kuralsız örnekler aksaklıklar yaşanmaz.

Erkek kuaför, kadın kuaför, erkek kuaförü, kadın kuaförü. Bunlardan ilki “erkek olan kuaför” anlamındadır. İkincisi de “kadın olan kuaför” demektir. Bunlar sıfat tamlamasıdır. *Kadın kuaförü, erkek kuaförü* ise birer belirtisiz ad tamlamasıdır. Bunlar o işin adıdır. Dolayısıyla *Kadın kuaförü, erkek kuaförü* yerine *kadın kuaför, erkek kuaför* kullanılmamalıdır.

Gelelim başta sözünü ettiğimiz *Katetmek, menetmek, defetmek* gibi birleşik fiillerin neden birleşik yazılmasına, olumsuzluk eki *-ma (-me)* ile fiilden ad yapan *-ma (-me)* ekinin birbirinden ayrılan yanlarına, bağlaç olan *ki* ile ilgi bildiren *ki* ekinin farkına.

Kökleri Arapça, *etmek* kısımları Türkçe. *Bir mesafeyi katetmek* (kat'+etmek) biçiminde geçer. *Kat* kelimesinin sonunda yazılmayan, Türkçede söylenmeyen bir sesin kullanılması, Türkiye Türkçesinde düşmüş olması sebep gösterilerek bunlar bitişik yazılır. Bunun gibi *menetmek* (men'+etmek), başından *defetmek* (def'+etmek) birleşik fiillerinde de söylenemeyen ve düşmüş olan bir ses dolayısıyla bunları bitişik yazma yoluna gideriz.

Olumsuzluk bildiren *-ma (-me)* ile fiilden ad yapan ek *-ma (-me)* kelime içinde görevleri farklı olduğundan ayrı iki ek olarak kabul edilmiş. Ancak bunları birbirinden ayıran bir başka önemli özellik ad yapan *-ma (-me)* ekinin vurgulu, olumsuzluk eki *-ma (-me)* ise vurgusuzdur. *Bana öyle bakma!* dediğimizde vurgu *bak* hecesi üzerindedir.

Birbirine biçimce benzeyen bağlaç olan *ki* ile ilgi bildiren *ki* ekinin farkına gelince, bağlaç olan *ki* köken olarak Farsçaya dayanır. İlgi bildiren *ki* ise Türkçedir. İlki ayrı ikincisi yani ilgi bildiren *ki* bitişik yazılır. Bunun dışında her ikisinin cümledeki görevleri farklıdır. *Bana öyle bir baktı ki kurtuluşu kaçmakta buldum.* Ayrıca bağlaç olan *ki* üzerine herhangi bir ek getirilmezken ilgi eki üzerine *Çantamdakilerin hepsi kitaptır* derken *ki* üzerine ekler gelebilir. Bu ikisini birbirinden ayıran asıl özellik ise gene vurgudur. Kökeni yabancı olup bağlaç görevinde olan *ki* vurgusuz, ilgi eki *-ki* ise vurguludur. *Benimki seninki, onunki* kelimelerinde *ki* heceleri vurguludur. Bu ekin cümlede dikkat çeken bir kullanımı var ki ona da değinmeden geçmemeliyiz. Bulunma durumu eki *-da (-de, -ta, -te)* ile birlikte sıfat yapar. *Sokaktaki adam, pencere önündeki çiçekler, solundaki adam* vb.

Yukarıda birleşik fiillerle ilgili yapılan açıklama yazımla ilgilidir. Ondan sonraki *-ma (-me)* ekleriyle ilgili açıklama söyleyişle (telaffuzla), bağlaç olan *ki* ile ek olan *ki* eki ise bir yandan yazım bir yandan da söyleyişle ilgilidir. Eğitim ve öğretimde bu iki yaklaşımı birlikte düşünür, özellikleri bu iki esas üzerinden değerlendiririz.

Okulların açıldığı bu günlerde bilinen bir iki konuyu yukarıda tekrar da olsa dile getirip örnek vermeye çalıştım. Türkçe derslerinde kural öğretmeyi sakıncalı bulup sezdirerek öğretmeyi esas alan eğitimciler bilmeliler ki bu yolla dil eğitimi beklenen sonucu vermiyor. Bunun olumsuz yansımaları üniversite sıralarına gelip oturan birçok öğrencide görebiliyor.

Bir başka ekşimimizi de dile getirelim. Yabancı kelimelere bulunmuş yapısı kurallı Türkçe kelimeleri tanıtmak neden ders konuları arasına girmiyor? *Kriter - ölçüt, metot - yöntem, prestij - saygınlık* gibi karşılıklar bir ders konusu yapılamaz mı? Aslında böyle bir adım, terimler düzeyinde de atılmalıdır. Şu 50-60 yıl içinde neler neler oldu *itibar* idi, *saygınlık* oldu, şimdi *prestij*. *İtibarını kaybetti, saygınlığını yitirdi, prestijini kaybetti*. Daha pek çok örneği verilebilen bu üç farklı değişim dilin lehine değil.

Günümüz eğitimcileri başta Milli Eğitim Bakanı Sayın Ziya Selçuk olmak üzere öğretmeni daha yeterli kılmak, eğitim öğretimde yeni düzenlemeler yapmak gerektiğini ifade ediyorlar. Başarı dilekelerimizi belirtirken unutmamak gerekir ki konu çok boyutludur. Türkçe açısından da yapılacak çok iş var. Özellikle üniversite düzeyinde terimler dünyadaki gelişmelere koşut olarak alabildiğine yabancılaşıyor; dil söz varlığı, kuralları açısından yıpranıyor. Bu bakımdan bütün eğitim öğretim sistemi içinde Türkçe eğitimi öğretimi için de ayrıntılı çalışmalar ihtiyaç var.

Her şerde bir hayır vardır daha anlamlı.

Alıntı yapmak alıntulamak
Kara yolu, denizyolu, hava yolu
Hayır işlemek hayır demek
Askeri ücret askeri müşterek
Periyodik periyodik süreç

Binek araçlarının lansmanı demektense *binek araçlarının lansmanı* tercih edilmeli.

!

Milletvekili varken parlamenter sözüne ne gerek var.

İMF kısaltmasının okunuşu elbette *i me fe* olmalı,
ay em ef değil.

Aradaki dar ünlüleri düşürme eğilimimiz, alışkanlığımız
var...

Panik yapmak ne demek, *paniklemek* denebilir.

Esnaflar kepenk kapattı yanlış. *Esnaf kepenk kapattı* doğru.
Örneği *Esnaf ve Sanatkârlar Federasyonu* kurum adında.

Seri cinayet doğru bir kullanım. *Seri katil* doğru değil.

Peryodik biçiminde yanlış bir kullanımın doğru biçimi
periyodik. Bunun karşılığı Türkçe *süreç* daha doğru.

Kolleksiyon demiyor, *koleksiyon* yazıyor, *koleksiyon* okuyoruz.
Türkçe *derlem* karşılığını ise kütüphaneciler kullanıyor.

r / y

Her şeyde bir hayır vardır sözü yaygın.

Eskiden *Her şerde bir hayır vardır* biçiminde kullanılmış.

Her şerde bir hayır vardır daha anlamlı.

Daha önce *ara bozucu*, *işe nifak sokucu*, *ortalığı karıştırıcı*,
bozguncu anlamlarında *münafık* sözü kullanılırdı.

Unutuldu yerine *trol* geldi.

Sanatçı Ayla Onar'ın *küratörlüğünde* hazırlanan sergi sözü,
Sanatçı Ayla Onar'ın *yöneticiliğinde* olabilirdi.

Birkaç, *birçok*, *birtakım*, *biraz*, *hiçbir* kelimelerini bitişik, *bir takım* *elbise*
örneğini ayrı yazıyoruz.

“Temele, esasa geri dönme” anlamında *back to basics* sözünü yerleştiren-
ler Türkçeyi sevmiyor.

Ayraç yerine *parantez* (*paranthese*) terimini kullanmakta ısrar etmeyelim.

Kesme yerine *apostrof* (*apostrophe*) terimini kullanmaya özenmeyelim.